

התנדבות לצבא בשעת מלחמה

רמב"ם הלכות שבת פרק ב

הלכה כג

גוים שצרו על עיירות ישראל אם באו על עסקי ממון אין מחללין עליהן את השבת ואין עושין עמהן מלחמה, ובעיר הסמוכה לספר אפי' לא באו אלא על עסקי תבן וקש יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת, ובכל מקום אם באו על עסקי נפשות או שערכו מלחמה או שצרו סתם יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת, ומצוה על כל ישראל שיכולין לבוא לצאת ולעזור לאחיהם שבמצור ולהצילם מיד הגוים בשבת, ואסור להן להתמהמה למוצאי שבת, וכשיצילו את אחיהן מותר להן לחזור בכלי זיין שלהן למקומם בשבת כדי שלא להכשילן לעתיד לבוא

בית יוסף חושן משפט סימן תכו

(ב) ומ"ש בשם הרמב"ם. הוא בפרק א' מהלכות רוצח (ה"ד) וכתבו רבינו בשביל מה שכתב שאם שמע גוים או לסטים מחשבים עליו רע צריך לגלות אוזן חבירו או לפייס הגוי: וכתבו הגהות מיימונית (דפ' קושטא) עבר על לא תעמוד וכו' בירושלמי מסיק אפילו להכניס עצמו בספק סכנה חייב ע"כ ונראה שהטעם מפני שהלה ודאי והוא ספק: וכל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא

שולחן ערוך חושן משפט הלכות שמירת נפש סימן תכו

סעיף א

הרואה את חבירו טובע בים, או לסטים באין עליו, א] או חיה רעה באה עליו, ויכול להצילו הוא בעצמו א {א} <א> או א' {שישכור אחרים להציל, ולא הציל; או ששמע עובדי כוכבים או מוסרים מחשבים עליו רעה או טומנים לו פח ולא גילה אוזן חבירו והודיעו; או שידע בעובד כוכבים או באנס שהוא בא על חבירו, ויכול לפייסו בגלל חבירו ולהסיר מה שבלבו ולא פייסו, וכיוצא בדברים אלו, {ב} <ב> עובר על לא תעמוד על דם רעך (ויקרא יט, טז).

סמ"ע סימן תכו

[ב] עובר על לא תעמוד כו'. ובהגהות מיימוניות [פ"א מרוצח הט"ו דפוס קושטא] כתבו דבירושלמי [ראה סוף פ"ח דתרומות] מסיק דצריך אפילו להכניס עצמו בספק סכנה עבור זה, והביאו הב"י [סעיף ב'], וכתב ז"ל, ונראה שהטעם הוא מפני שהלה ודאי והוא ספק, עכ"ל. גם זה השמיטו המחבר ומור"ם ז"ל, ובזה י"ל כיון שהפוסקים הרי"ף והרמב"ם והרא"ש והטור לא הביאו בפסקיהן, משו"ה השמיטוהו גם כן:

פתחי תשובה חושן משפט סימן תכו

(ב) עובר על לא תעמוד. עיין סמ"ע סק"ב בענין להכניס עצמו בספק סכנה בשביל הצלת חבירו. ועיין בספר אגודת אזור מהגאון מהר"ם זאב זצ"ל שכתב טעם נכון מה דהרי"ף והרמב"ם והרא"ש והטור לא הביאו דברי הירושלמי בזה, משום דס"ל דתלמודא דידן פליג על הירושלמי בהא ע"ש. ושם בסוף הספר בהשמטות הביא בשם הרדב"ז ח"ג סי' תרכ"ז שכתב כן בפשיטות דספיקא דידיה עדיף מודאי דחבריה [עיין מה שכתבתי בפ"ת ליו"ד סימן קנ"ז ס"ק ט"ו הבאתי דברי רדב"ז אלו ע"ש], והוא ז"ל כתב על זה, אולם צריך לשקול הענין היטב אם יש בו ספק סכנה ולא לדקדק ביותר, כאותה שאמרו סוף פרק אלו מציאות דף ל"ג [ע"א] גבי שלך קודם לכל אדם, שכל המדקדק בעצמו כך סוף בא לידי כך, וכ"ה בשו"ע [חומ"מ] סימן רס"ד סעיף א' ע"ש:

שו"ת רדב"ז חלק ג סימן תרכז (אלף נב)

(אלף נב) שאלת ממני אודיעך דעתי על מה שראית כתוב אם אמר השלטון לישראל הנח לי לקצץ אבר אחד שאינך מת ממנו או אמית ישראל חברך. יש אומרים שחייב להניח לקצץ האבר הואיל ואינו מת והראיה מדאמרין בע"ז חש בעיניו מותר לכוחלה בשבת ומפרש טעמא משום דשוריני דעינא בלבא תליא משמע הא אבר אחר לא והשתא יבוא הנדון מק"ו ומה שבת החמורה שאין אבר אחד דוחה אותה היא נדחית מפני פקוה נפש אבר אחד שנדחה מפני השבת אינו דין שתדחה מפני פקוה נפש ורצית לדעת אם יש לסמוך על טעם זה:

תשובה זו מדת חסידות אבל לדין יש תשובה מה לסכנת אבר דשבת שכן אונס דאתי משמיא ולפיכך אין סכנת אבר דוחה שבת אבל שיביא הוא האונס עליו מפני חברו לא שמענו. ותו דילמא ע"י חתיכת אבר אעפ"י שאין הנשמה תלויה בו שמא יצא ממנו דם הרבה וימות ומאי חזית דדם חברו סומק טפי דילמא דמא דידיה סומק טפי. ואני ראיתי אחד שמת ע"י שסרטו את אזנו שריטות דקות להוציא מהם דם ויצא כ"כ עד שמת והרי אין לך באדם אבר קל כאוזן וכ"ש אם יחתכו אותו. ותו דמה לשבת שכן הוא ואיבריו חייבין לשמור את השבת ואי לאו דאמר קרא וחי בהם ולא שימות בהם הוה אמינא אפילו על חולי שיש בו סכנה אין מחללין את השבת תאמר בחבירו שאינו מחוייב למסור עצמו על הצלתו אע"ג דחייב להצילו בממונו אבל לא בסכנת איבריו. ותו דאין עונשין מדין ק"ו ואין לך עונש גדול מזה שאתה אומר שיחתוך אחד מאיבריו מדין ק"ו והשתא ומה מלקות אין עונשין מדין ק"ו כ"ש חתיכת אבר. ותו דהתורה אמרה פצע תחת פצע כויה תחת כויה ואפ"ה חששו שמא ע"י הכויה ימות והתורה אמרה עין תחת עין ולא נפש ועין תחת עין ולכך אמרו שמשלם ממון והדבר ברור שיותר רחוק הוא שימות מן הכויה יותר מעל ידי חתיכת אבר ואפ"ה חיישין לה כ"ש בנ"ד. תדע דסכנת אבר חמירא דהא התירו לחלל עליה את השבת בכל מלאכות שהם מדבריהם אפילו ע"י ישראל. ותו דכתיב דרכיה דרכי נועם וצריך שמשפטי תורתנו יהיו מסכימים אל השכל והסברא ואיך יעלה על דעתנו שיניח אדם לסמא את עינו או לחתוך את ידו או רגלו כדי שלא ימיתו את חברו הלכך אינו רואה טעם לדין זה אלא מדת חסידות ואשרי חלקו מי שיוכל לעמוד בזה **ואם יש ספק סכנת נפשות הרי זה חסיד שוטה דספיקא דידיה עדיף מוודאי דחבריה.** והנראה לע"ד כתבתי:

ערוך השולחן חושן משפט סימן תכו

סעיף ד

הפוסקים הביאו בשם ירושלמי דחייב אדם להכניס א"ע לספק סכנה כדי להציל חברו והראשונים השמיטו זה מפני שבש"ס שלנו מוכח שאינו חייב להכניס א"ע ומיהו הכל לפי הענין ויש לשקול הענין בפלס ולא לשמור א"ע יותר מדאי ובזה נאמר ושם אראנו בישע אלהים זהו ששם אורחותיו וכל המקיים נפש מישראל כאלו קיים עולם מלא ועי' יו"ד סי' רנ"ב:

בראשית פרשת נח פרק ט

(ה) וְאֵף אֶת דַּמְכֶם לְנַפְשֵׁיכֶם אֲדַרְשׁ מִיַּד כָּל חַיָּה אֲדַרְשְׁנֶנּוּ וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ אָחִיו אֲדַרְשׁ אֶת נַפְשׁ הָאָדָם:

העמק דבר בראשית פרשת נח פרק ט

מיד איש אחיו. פירש הקב"ה אימתי האדם נענש בשעה שראוי לנהוג באחיו, משא"כ בשעת מלחמה ועת לשנוא אז עת להרוג, ואין עונש על זה כלל, כי כך נוסד העולם, וכדאי' בשבועות ל"ה מלכותא דקטלא חד משיתא לא מיענש, ואפ"ל מלך ישראל מותר לעשות מלחמת הרשות אע"ג שכמה מישראל יהרגו עי"ז(א), ועי' ס' דברים כ' ח':

מנחת חינוך פרשת ואתחנן מצוה תכה

וכתב הרהמ"ח ועובר ע"ז ובא לידו ויכול להורגו מבלי שיסתכן בדבר וכו' וצ"ע נהי דכל המצות נדחים מפני הסכנה מ"מ מצוה זו דהתורה ציוותה ללחום עמהם וידוע דהתורה לא תסמוך דיני' על הנס כמבואר ברמב"ן ובדרך העולם

נהרגים משני הצדדים בעת מלחמה א"כ חזינן דהתורה גזרה ללחום עמהם אף דהוא סכנה. א"כ דחוי' סכנה במקום הזה ומצוה להרוג אותו אף שיסתכן וצ"ע:

שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן קמג

ולענין הצלת כלל ישראל כבר כתבתי לעיל, דלע"ד מטעם הוראת שעה ולמיגדר מילתא נגע בה, אלא שהוא דבר פשוט כ"כ שא"צ ב"ד ע"ז. וממלחמת מצוה לע"ד אין ללמוד כלל, דע"כ ענייני הכלל דמלחמות יוצאים הם מכלל זה דוחי בהם, שהרי גם מלחמת רשות מותרת היא, ואיך מצינו היתר להכניס נפשות רבות בסכנה בשביל הרווחה, אלא דמלחמה והלכות צבור שאני. ואולי הוא מכלל משפטי המלוכה, שהיו ודאי רבים ונמסרים באומה, כמו שכ' הרמב"ם פ"ג דמלכים ה"ח דאין רשות למלך להרוג אלא בסייף, וכן שאין לו כח להפקיר ממון ואם הפקיר הו"ל גזל, וכמו הרוגי מלך נכסיהם למלך (סנהדרין מ"ח ב') ופסקה הרמב"ם שם, וכל אלה ועוד כיו"ב הם שרידים שנשארו לנו ממשפטי המלוכה, שהם אינם ע"פ גדרי התורה של הלכות יחיד (ובמק"א בארתי, שגם אלה יש להם מקור בתורה, אלא שדרכי הדרשה בזה נמסרו לכל מלך כבינתו הרחבה, ומשו"ה צריך שיכתוב לו שני ס"ת, וכ"א לשם קדושה מיוחדת, ועל הס"ת ששייך לכל בן ישראל נאמר לבלתי רום לבבו ולבלתי סור וגו' אעפ"י שבס"ת דמצד המלוכה מלך פורץ לעשות לו דרך ואין מוחין בידו), ומהם ג"כ דיני המלחמה, בין מלחמת מצוה ובין מלחמת רשות, וא"א ללמוד מזה למקום אחר. אבל החובה התדירית למסור נפש היחיד בשביל הכלל היא משום מגדר מילתא והוראת שעה, וצריך לשקול את הענין. ואסתר משו"ה חשבה לכתחילה, שהדבר רחוק שתציל, שהרי ודאי ימיתוה ותפסיד חיי שעה, וגם שהיתה חושבת שאולי במשך הזמן תהיה נקראת, ותוכל להציל אז באופן יותר קרוב ובלא סכנה, ומרדכי הורה לה הוראת שעה, שבמקום הצלת כלל ישראל אין לדחות כלל, ויפה שעה אחת קודם, והעיר לה ג"כ שע"ד חשש הצלת חייה, שהוא נודע לענין דינא חוץ מהוראת שעה של למגד"מ, הלא יש ספק שגם היא בסכנה ומי יודע וגו', וכמשכ"ל.

שו"ת ציץ אליעזר חלק יג סימן ק

א. במלחמה אם מחוייבים, או עכ"פ מותרים, להכניס את עצמם בספק סכנה כדי להציל את חברם החייל המוטל פצוע בשטח מסוכן וחשוף לאויב. ב. ספק עבירה בג' העבירות אם יהרג ואל יעבור. על הנושא הראשון כבר כתבתי בספרי שו"ת צ"א חי"ב, אולם לאחרי מיכן כאשר הרצאתי על הנושא כשהענין לי פרס הרב מיימון הרחבתי והבהרתי ביותר את הדברים. וכן על הנושא הב' נגעת שם על כך בקיצור נמרץ, לכן אני בא בזה בכאן בשניות בפנים חדשות ובתוספת מרובה. השאלה היא: חייל שנפצע בשדה - המערכה, והוא נשאר מוטל בשטח מסוכן וחשוף לאויב, ואם לא יחישו להוציא אותו מהשטח או להגיש לו עזרה רפואית ימות בודאי מפצעיו, או אפילו הדבר שקול אם ימות או לא. ומאידך, אלו שימהרו להחיש לו את העזרה מכניסים את עצמם ע"כ בספק סכנה לפן יפגע בהם אש האויב למרות חיפוי האש שיתנו להם מצידנו. והספק איננו סתם ספק מופשט, אלא הוא ספק מבוסס. על כן השאלה היא אם מחוייבים, או עכ"פ מותרים, להכניס את עצמם בספק סכנה כדי להציל את חברם מודאי סכנה, או אפילו מספק סכנה. או לא, שאינם מחוייבים, או גם לא רשאים להכניס את עצמם בסכנה או ספק סכנה עבור כך בטענה שההלכה היא כי חיך קודמים. ונבוא בע"ה לברר ולפשוט את השאלה. ...

בהיות וכן שלמדנו מהאמור דמלחמה שאני, מסתבר לומר, דכשם שאי אפשר ללמוד מהמותר במלחמה שיהא מותר גם במקום אחר, כך אי אפשר גם ללמוד מהאסור במקום אחר שיהא אסור גם גבי מלחמה, זאת אומרת, דכשם שהכלל של וחי בהם לא חל במלחמה, כך מסתבר לומר שגם הכלל של: וחי אחיך עמך, שדורשים חיך קודמים, ג"כ לא חל במלחמה, אלא כל אנשי המלחמה כאיש אחד מחוייבים למסור כאו"א את נפשו בעד הצלת חייו של משנהו. וגם דבר זה נכנס ג"כ בכללי הלכות צבור, ובגדר הנהגת המדינה ותקנתה. ... ונחזור לעניננו. (י) ורבתה שמחתי כאשר מצאתי כמעט ראייה מפורשת לדברי, בספר ספרי רבי /דבי/ רב על הספרי מהגאון בעל חסדי דוד על התוספתא.

בספרי פ' תצא עה"פ: כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע. כתוב: ונשמרת מכל דבר רע. שומע אני בטהרות ובטמאות ובמעשרות הכתוב מדבר תלמוד לומר ערוה. אין לי אלא ערוה מנין לרבות ע"ז ושפיכות דמים וקללת השם ת"ל ונשמרת מכל דבר רע וכו'.

וכותב ע"ז הספר ספרי דבי רב לבאר, שהריבוי בספרי לאיסור שפ"ד בא לא למימרא שלא יהרגו איש את אחיו [דמה נשתנה המחנה שצריך שיבוא עליה אזהרה מיותרת ע"ז], אלא בא לומר שאם רואה גוי שבא להרוג את אחיו לא יעלים עיניו ולא יעבור על לא תעמוד על דם רעך ואע"ג דמשיים עצמו בסכנה דהא נפיש גברים ויקומו עליו דבכה"ג בעלמא פטור, הכא חייב, עיי"ש.

הרי מפורש שהגאון בעל חסדי דוד ז"ל ביאר בכוונת דברי הספרי בדרשתו, דר"ל, דהתורה כתבה לרבות במלחמה דין מיוחד של חיוב, מה שבעלמא פטור, והוא שבמלחמה צריך ומחויב כל או"א להכניס א"ע בסכנה כדי לבוא לעזרת חבירו הנתון בסכנה אצל האויב.

נזהרתי לכתוב בלשון כמעט ראייה מפורשת, מפני שמי שירצה לדחוק א"ע, יוכל לבוא ולטעון שהמכוון בהספרי דבי רב הוא, שהחיוב הזה הוא רק בשעת עמידה בקרב ממשי, ולא כשחבירו נמצא כבר מחוץ לקרב הממשי ומוטל פצוע, וכדומה לזה. הגם, שלא מסתבר לחלק בכך. [מאידך בודאי אין כוונת הספרי דבי רב שימסור א"ע לידי מיתה ודאית וימותו שניהם].

אבל בצירוף עם כל אשר ביררנו לעיל, ברור הדבר שאין כל מקום לחלק בכך, אלא דין התורה בזה הוא שבמלחמה ובשדה קרב אין דין של וחי בהם ואין דין של חיך קודמים, אלא כשם שפוסק הרמב"ם בפ"ז מה' מלכים הט"ו דמאחר שיכנס בקשרי המלחמה ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה וישים נפשו בכפו ולא יירא ולא יפחד ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו אלא ימחה זכרונם מלבו ויפנה מכל דבר למלחמה, כך הדין הוא שצריך למחות מלבו זכרונו הפרטי ולהתאחד כגוף מרכזי אחד עם כל חבריו הלוחמים והנמצאים בשדה הקרב, באופן שכל או"א מחויב לחרף נפשו להציל את חבירו מסכנה אפילו כשמכניס א"ע עיי"כ בודאות לידי ספק סכנה, ולא רק כשחבירו נמצא בסכנה ודאית, אלא גם לרבות אפילו כשנמצא בספק סכנה. ואז יעשה ד' נפלאות שלמעשה ינצלו כולם, ויקוים בכל אחד מהם הבטחת הרמב"ם שם בסיום ההלכה, באומרו ובקבעו: וכל הנלחם בכל לבו בלא פחד ותהיה כוונתו לקדש את השם בלבד, מובטח לו שלא ימצא נזק ולא תגיעהו רעה, ויבנה לו בית נכון בישראל ויזכה לו ולבניו עד עולם ויזכה לחיי העולם הבא, שנא' כי עשה יעשה ה' לאדני בית נאמן כי מלחמות ה' אדוני נלחם ורעה לא תמצא בך וגו' והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלקיך.

ויה"ר מלפני אבינו שבשמים שנזכה כולנו במהרה לראות בהרמת קרן התורה ונושאי דגלה בקרב בית ישראל כולו, ולגישום החזון הנבואי של: ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, אמן.

שופטים פרק ה

(ט) לְבִי לְחֻקֵי יִשְׂרָאֵל הַמִּתְנַדְּבִים בְּעַם בְּרַכּוֹ יִקְנֶק:

רד"ק שופטים פרק ה

(ט) לְבִי לְחֻקֵי יִשְׂרָאֵל - גדולי ישראל ושופטיו ומנהיגיו שהתנדבו בעם לצאת למלחמה לבי ורצוני אליהם ואומרת אליהם ברכו השם שהכניע אויביכם לפניכם ונקראו הגדולים חוקקים שמשימין החקים בעם

שמואל א פרק יד

(ו) וַיֹּאמֶר יְהוֹנָתָן אֶל הַנְּעָר נִשְׂא כְלָיו לָכֶה וְנִעְבְּרָה אֵל מִצֵּב הָעֲרָלִים הָאֵלֶּה אוֹלֵי יַעֲשֶׂה יִקְנֶק לָנוּ כִּי אֵין לִיקְנֶק מְעַצּוֹר לְהוֹשִׁיעַ בְּרַב אוֹ בְּמַעֲט:

(ז) וַיֹּאמֶר לוֹ נִשְׂא כְלָיו עֲשֵׂה כָּל אֲשֶׁר בְּלִבְךָ נָטָה לָךְ הַנְּנִי עִמָּךְ כְּלִבְכָּה: ס